

Darvasi Ferenc

Fölötte apának-anyának

Urs Widmer könyvei

2000-ben jelent meg a svájci Urs Widmer *Anyám szeretője* (Der Geliebte der Mutter) című regénye, melyet néhány évvel később, 2004-ben követett annak párkötete, az *Apám könyve* (Das Buch des Vaters) a zürichi Diogenes Verlag gondozásában. A magyarul egyszerre, 2005-ben, a M-érték Kiadónál piacra dobott két mű joggal nevezhető ikerregénynek – elsősorban is azért, mert ugyanaz az elbeszélője, méghozzá egy fiú, aki a szülei élettörténetét meséli el. A narrátor egyes történeti – természetesen a fabula különböző mozzanataira helyezve a hangsúlyt, eltérő részletességgel, más és más nézőpontból előadva – ráadásul mind a két kötetben előbukkannak. A könyvek elbeszélésmódja ezeken a szempontokon túl is hasonlatos egymáshoz. A gyakorlatilag az egész 20. századon átívelő történet(ek)et néhány oldalas, esetenként csupán pár soros mikrosztorik láncolatában beszéli el a szerző. Ezek általában egészen egyszerű, hétköznapi, tárgyilagos nyelven szólnak meg, mégis, az elbeszélő – látszólagos – távolságtartása ellenére, magukban hordoznak egy érzelmesebb, személyes, érzékeny tónust is (mindenképpen dicséretet érdemel a fordító, Almássy Ágnes azért, hogy ez a kettős stílus meg tud szólalni magyarul). Egy ponton sem válik azonban patetikussá, ömlengőssé a textus, ha más nem, a halk szavú, finom humor és az ironia bizton megmenti ettől a veszélytől. Mindkét könyvre jellemző a lineáris történetvezetés hiánya, az elbeszélő a mesélés folyamán ide-oda ugrál az időben. A szűzsé egyes elemei nem illeszkednek hézagmentesen egymáshoz, szó sem lehet itt tehát nagy narratíváról. A szerző gyakran él a motívumismétlés eszközével, és egyfajta retrospektív, analitikus nézőpontból tekint hőseire.

A fiúgyermek eseményekre utólagosan ráközelítő perspektívájáról már rögtön az *Anyám szeretője* első mondata („Ma meghalt anyám szeretője.”) árulkodik. Mivel a címszereplő haláláról már itt tudomást szerzünk, legalábbis sejthető, hogy a könyv a múlt történésein fog elidőzni. Widmer címadása, véleményem szerint, nagyon pontos itt. Arra, hogy a kötet tulajdonképpeni főszereplője az anya lesz, csupán az alcím (Ahogyan a fiú látja anyja tragikus életét) utal, a főcím ellenben egészen mást sugall: adekvátan fejezi ki azt a sorok közül kiolvasható gondolatot, hogy Clara, az anya Edwintől való függésében létezett csupán. Életének alakulását mindenestül a Fiatalkor Zenekar karmesteréhez, Edwin Schimmelhez fűződő viszonya határozta meg, sohasem tudott ettől a férfitől érzelmileg függetlenedni. Így az anya megismeréséhez Edwin, a szerető megismerésén át (is) vezet az út. (A kötetek önéletrajziséga másodlagos, de talán nem érdektelen adalék. Az események központi helyszíne Bazel, Widmer szülővárosa. Bár a svájci–francia–német határ közelében fekvő város neve egyszer sincs leírva a kötetben, nem nehéz ráismerni az utalásokból. Ráadásul az elbeszélő a textus fikciója szerint 1938-ban született, akárcsak a szerző. És egy kis utánanézéssel az is kiderül, hogy az *Apám könyvében* Widmer „valóban” apja életét írta meg: a franciából fordító Walter Widmer Karlként szerepel a könyvben, de Edwin Schimmel alakjában sem nehéz ráismerni a híres karmesterre, Paul Sacherre. Hogy aztán ezeknek a figuráknak a megkomponálásában mennyi a fikatív és mennyi a valóságos elem, azt egyedül a szerző tudhatja – egy kritikában persze nem is feltétlenül olyan fontos ennek a tisztázása. Az pedig egy külön probléma, ennek az elemzésébe most bele sem fognék, hiszen könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik vele, mennyiben és milyen módon lehetséges egyáltalán ténylegesen létező személyeket realisan, valóságghűen megjeleníteni egy prózaszövegben. Egy biztos: egy textus önmagában még nem lesz színvonalasabb avagy gyengébb attól, hogy szövegében erősen referenciális elemek is vannak, de mindenesetre meg kell engednünk, ha nem pusztán a belterjes irodalmi olvasatokat preferáljuk, ha ténylegesen nyitottak vagyunk, és nem csupán „papíron”, elméletben papolunk arról,

hogy milyen sok úton indulhat el a befogadó egy mű értelmezése során, hogy az olvasó figyelmét az ilyen [csak] látszólag bagatell vonatkozások is felkelthessék. Mellesleg az interpretátor – elméleti trendek ide vagy oda – úgyis azt olvas ki a könyvből, amit csak nem szégyell.)

Az *Anyám szeretője* több műfaji hagyomány mentén értelmezhető. Olvasható például művészregényként (az *Apám könyve* még inkább), hiszen a sztori jelentős része a bázeli Fiala Zenekar köré szerveződik, miközben egyszerre mutat fel egy siker- és egy hanyatlástörténetet. Az előbbi Edwin Schimmelé, az utóbbi Claráé. A karmester nincstelen fiatalemberből küzdi fel magát az ország egyik leggazdagabb emberévé, Clara pedig egy módos család sarjából lesz társadalmi rangját vesztett, szerény körülmények közt élő nő. Fordított utat járnak be életük során: amint Edwin sorsa jóra fordul, Clara lába alól kezd kicsúszni a talaj. Az anya egész élete során szerelmes marad a karmesterbe, pedig a férfi nagyjából semmibe veszi őt, csupán egy-kétszer lefekszik vele, semmi több. Természetesen anyaregényként is vizsgálhatjuk Widmer művét; sőt, éppen Clara árnyalatokban gazdag, sokszínű rétegzett alakja teszi igazán emlékezetessé a könyvet. Láthatjuk őt kemény, precíz, de érzékeny, fellelkesült nőnek is. Szeretetre méltónak és szánalmasnak, letompultnak és örökmozgónak, butuskának, őrütnak stb. Mi sem jellemezhetné jobban, hogy a valóság bizonyos szegmenseit szinte egyáltalán nem érzékeli, mint hogy a 30-as évek Német- és Olaszországában járva észre sem veszi a két ország fasizálódását, a történelmi-politikai változásokra teljesen érzéketlen. Mindennek az anya magába gubózása és a kifelé figyelés teljes hiánya az oka (a realitásokat más jellegű esetekben sem észleli; egyszer például fel sem tűnik neki, hogy a fia vele van: „egyedül állt a tónál, a gyermeke kezét szorítva”), de azt is látni kell, hogy ezeknél a konkrét eseteknél Clara egy hagyományos, apolitikus női magatartást is képvisel (hagyományos, mert a múltban a nők nagy többségét egyáltalán nem nevelték úgy, hogy történelmi és politikai problémákkal foglalkozzon) –, miközben sok tekintetben egészen férfias vonásokkal rendelkezik. Ahhoz, hogy ezeknek a maskulin jegyeknek az eredetét megértsük, figyelembe kell venni azt is, milyen familiából származik Clara. Widmer, bár elsősorban az anyára és Edwinre koncentrált, több generáció történetét belesűríti munkájába. Ameddig csak tart a családi emlékezet, visszavezeti a múltba az eseményeket: már a legendaszerű kezdeteknél is ott vagyunk, amikor az Afrikából, a vesztes törzsi háborúból Európába menekülő néger dédapa, bár egyetlen éjszakát tölt csupán gyermeke majdani anyjával, megtermékenyíti a(z európai) dédanyát. Olvashatunk a fuvaros nagyapáról és Ultimóról, az apáról, aki gazdaggá tette a családot. Clara nagyapja és apja is nagy küzdők, keményen dolgoztak, sokat tettek a familiáért, és persze nem különösebben érzékenyek. Ultimo hideg, precíz, szenvtelen, kegyetlen – a precizitást, a keménységet mellette tanulja meg Clara, nem is tehet nagyon mást, a nőies viselkedést a maga teljességében, hiszen anyja korán meghalt, nincs kitől elsajátítania. Tágabb értelemben tehát családregeény is az *Anyám szeretője*, amely nem csupán különböző generációk sorsáról számol be, hanem a rokonsági öröklődés rejtelmeibe is bevezet.

Az anya deklaszálódik, a társadalomban betöltött szerepe egyre jelentéktelenebb, és mindennek a tetejébe még a magánéletében is számos kudarc éri. Fokozatos térvesztése főleg egy-egy újra és újra előbukkanó szereplő és több visszatérő motívum révén válik egyértelművé. Az ilyen személyek közé tartozik Bartók Béla, aki nem egy alkalommal feltűnik az *Anyám szeretője* hasábjain. Két szempontból is érdekes Clara hozzá fűződő viszonya. Először is: a zenéjét kezdetben nem kedveli, aztán már dúdolja magában, később – Edwin hatására – egészen megszereti. Ez az izlésbeli fordulat, talán nem túlzás ezt állítani, kisebbsajta világszemléleti váltást is mutat: az apai minta, a polgári, sznob, könnyedebb, fogyasztói mentalitás helyett a lány jóval nyitottabban, érzékenyebben közelít a művészet felé. Ez ugyan pozitív színben tünteti fel Clarát, de mintha éppen a csupán befelé megélt, felfokozott szenzibilitása miatt válna egyre védtelenebbé a kapcsolataiban és önmagával szemben. Másodsorban a Bartókhoz fűződő személyes viszony átalakulása élete egyik legnagyobb traumája lesz. Először még együtt róják az utcákat a zeneszerzővel, de viszonyuk odáig fajul, hogy végül Bartók egy koncertje után fel sem ismeri a nőt, csupán egy szimpla rajongójának gondolja. A vendégfogadás-motívum ismétlődésének módja legalább ilyen mértékben megmutatja Clara jelentőségvesztését. Mikor először látogatja meg az olaszországi rokonokat, azok ujjongva fogadják őt: a levegőbe dobálják a kalapjukat, s a „legnagyobb” nagybácsi és felesége közé, tehát központi posztra ültetik le az asztalnál. Amikor azonban következőleg elutazik hozzájuk, szinte észre sem veszik őt, sőt elrejtik, mert egy másik vendéget (a Ducét) várnak, akivel éppen olyan figyelmesek, ahogy korábban az anyával voltak – aki politikai informálatlansága folytán alig ismeri fel a látogatóban Mussolinét, de még a vendég beazonosítása után is családsként éli meg azt, ahogyan a többiek bántak vele. Edwin „Minden jól! E.”-feliratú csokrot küld neki a születésnapjára, igen ám, de ugyanezzel a szöveggel lát el egy temetési koszorút is. Nem nehéz ebből arra következtetni, hogy Clara a számára már nem jelent többet, mint egy pusztá emléket, a múltat. Az anya életének teljes kudarcát az ő és Edwin temetésének a kontrasztja teljesíti

be. Míg a karmester elbúcsúztatására egy zsúfolásig telt katedrálisban kerül sor, az öngyilkos nő végső nyugalomra helyezését alig néhány tanúja van.

Az *Anyám szeretőjében* Widmer nyitva hagyott néhány fontos kérdést. Például nem állapítható meg bizonyossággal, hogy ki az elbeszélő apja. Clara férjéről is csak egy-két mondat emlékezik meg, szinte semmilyen információk nincsen róla. Arra sem derül fény, hogy a narrátor miként tudhat ilyen sokat az édesanyjáról – főként azokról az időkről, amikor ő, a gyermek még meg sem született. Így – bár utólag könnyű okoskodni – logikus lépésnek tűnik, hogy a szerző egy *második kötet*tel „egészítette ki”, „folytatta” a regényét.

Az *Apám könyve* főszereplője, Karl egy igazi különc. A falusi származású férfi ezer dolgot kipróbál élete folyamán, fordító, író, tanár és a kommunista párt tagja egy személyben. Fő szenvedélye az irodalom, mindent ennek rendel alá. Bár sok tekintetben hasonlatos a feleségéhez (mindketten megszállottak, munkamániások, önmagukon túl szinte semmit nem érzékelnek a valóságból; de még a feladatkörük is hasonlít egy időben: Karl a festőegylet titkára, szervezője, Clara a Fialat Zenekar ügyintézője, mindenese – meglehetősen párhuzamként említeni, de még a keresztnevükben is számos hang megegyezik), a gyakorlati életben mégis szinte semmi kapcsolódási pont kettejük között. Az apa egy isten háta mögötti kis faluban született, melynek leírásába Widmer egy beavatástörténetet csempészett. A település elzártságának köszönhetően él még itt egy ősi tradíció: a gyerekek 12 évesen lesznek a felnőtt közösség teljes jogú tagjai, a Fekete kápolnába kell ekkor menniük hagyományos öltözetben, ahol egy sajátos szertartásban részesítik őket. A valós személyek, színterek, történelmi események gyűrűjében ez a település a földrajzi elhelyezkedését, de az itt lakó emberek szokásait tekintve is mitikus közegnek tekinthető (ezt a mitikus-archaikus regisztert a falu speciális ábrázolásán túl a lebukó nap többször visszatérő motívuma erősíti fel a leglátványosabban). Ez a helyszín jócskán ellenpontozza a máskülönbően eléggé reális miliőt.

A helybéliek 12 évesen, a templomi beavatáskor kapják meg az üres lapokból álló Fehér Könyvet, amelybe aztán minden egyes nap feljegyzéseket kell készíteniük a saját életükről. Karl szorgalmasan teleírja a fekete borítójú Fehér Könyvet (v. ö.: a Fekete kápolna fala pedig fehér színű kívülről), ám azt, amikor ő meghal, a felesége, Clara kidobja. És ez a mozzanat a két könyv eredője: a fiú vállalkozik arra, hogy – az elveszett textust pótolandó – újra (?) papírra veti apja és anyja történetét. A gyanakvó olvasóban nyomban megfogalmazódik a kérdés: a gyermek vajon az apja és az anyja tényleges életéről tudósít bennünket? Első ránézésre úgy látszik, hogy igennel kell válaszolnunk erre a kérdésre. A narrátor több alkalommal is idéz az apa Fehér Könyvéből – s akad rá példa, hogy Karl sorai később, a fiú narrációjában szinte szó szerint megismétlődnek. Ez azt jelenthetné, hogy a fiú „pusztán” lemásolja az apa kéziratát, legfeljebb nyelviileg stilizál rajta egy keveset. Szép lassan kibogozható aztán, hogy nem erről van szó. Az apa egész életén át vezetett „naplójából”, a könyv eltűnését megelőzően, a fiú csupán néhány sort olvasott, így nyilvánvaló, hogy az ő munkája nem szorítkozhat az apai alkotás reprodukálására. Csupán a végére tisztul le a kép: eszerint a fiú saját emlékeit, az apa szóbeli közléseit és a szintiszta fikciót vegyítve, és nem a Fehér Könyv alapján „vall” szüleiéről. Az utólagos értelmezés során még az apától átvett idézetek is fiktív betéteknek bizonyulnak. A narrátor egy helyen elkotyogja, hogy csupán „egy-egy szót vagy félmondatot” olvasott el Karl könyvéből, így például a 123–129., illetve a 220–224. oldalon lévő részek már a terjedelmük miatt sem lehetnének az apa egykori feljegyzései. Valójában úgy tűnik, nemcsak a hosszabb citátumok, hanem az egész Fehér Könyv létezése csupán egy fikció a fikcióban, az elbeszélő képzeletének szüleménye (egy szépirodalmi munkában természetesen majd minden a narrátor kitalációja, de az alkotói képzelet szüleményeinek egy részét a szöveg territóriumán belül valóságként éljük meg, a Fehér Könyv azonban még ezen a szinten, a fikció által megteremtett valóságban is nem létezőnek, kitalációnak bizonyul).

A két könyv persze nem azonos aspektusból van elbeszélve. A különböző nézőpontok alkalmazása nem csupán azért izgalmas, mert egy-egy eseményt, avagy az apa és az anyja figuráját több szemszögből, komplexebben láthatjuk. Ugyanilyen érdekes a narrátori szöveg módosulása. Bár az *Anyám szeretője* a tragikusabb, az *Apám könyve* az ironikusabb hangvételű mű, mégis az elbeszélő az utóbbiban beszél személyesebb módon: míg a Clarának szentelt „rekviemben” egészen a háttérbe húzódik, Karl emlékiratában már előrébb „tolakszik”. A második kötet alapján valamelyest már a fiú személye is felvázolható. Igaz, túl sok effektív információk nincsen róla (csak olyan, önmagában semmitmondó, dolgokat tudhatunk róla, hogy két hete van egy Isabelle nevű barátinője, autóval jár stb.), de Widmer finoman jelzi, milyen tulajdonságokat örökölt az apától („Kiviharzottam az ajtón, és dühtől fortogva rohagáltam fel-alá a kertben”, mondja a fiú; korábban Karl is folyton így tesz, ha ideges) és az anyától („alvás közben ... ütögette ökölbe szorított jobb keze fejével a homlokát” a fiú; anyja mindig ökölbe szorítja a kezét, ha szorong). A gyermeknek a két szélsőséget érintő interp-

retációja szerint az apa élete csodálatos, az anyáé tragikus volt – ezzel azonban nem feltétlenül kell egyetértenie az olvasónak. Szakmai szempontból az apa idősebb korában már tényleg sikeresnek nevezhető, Clara – miközben ugyanolyan izgalmas dolgokkal foglalkozott, mint a férje – pedig valóban nem. De mintha a két jelzőben (csodálatos és tragikus) egyfajta külső szempontú értékítélet fogalmazódna meg. Hiszen magánemberként Karl sem tűnik túl pozitív figurának. Nehéz elképzelni, hogy éppen az a személy, a fia rajongana érte, akivel nem különösebben törődött sohasem. Az anya sorsa viszont tragikus, ez vitathatatlan, s kudarctörténetét éppen az tetőzi be, hogy a fia sem kegyelmez neki, elhibázottnak titulálja Clara életét.

A második kötet végére gyakorlatilag minden, az *Anyám szeretőjében* még nyitva hagyott kérdésre feleletet kapunk. Megismerhetjük a narrátor apját, s az sem titok már, hogy az elbeszélő miként, milyen tudás birtokában beszélhetett a nála idősebb személyekről. Az ikerregény mégsem tűnik lezárt egésznek, tovább lehetne bővíteni trilógiává a fiú saját élettörténetével, hiszen az ő személyisége csupán elnagyolt körvonalaiiban mutatkozik meg az *Anyám szeretőjében* és az *Apám könyvében*.

A könyvkritikai rovat megjelenését
a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és
Kiadók Reprográfiai Egyesülete támogatja.

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.